

UİLYAM FOLKNERİN YARADICILIĞINDA İRQÇILIK PROBLEMI

GİRİŞ: Müasir dövrün ictimai-siyasi, mədəni hadisələrində irqçilik xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İrqçilik həm siyasi ədəbiyyatda, həm də bədii ədəbiyyatda indiyə qədər lazımi səviyyədə araşdırılıb, işlənilib və hazırda da işlənilməkdədir. Bir sıra ictimai-siyasi məsələlər kimi irqçilik məsələsi də daim bədii ədəbiyyatın obyektı olmuşdur. XIX əsrdə ABŞ ədəbiyyatında H.B.Stou “Tom dayının daxması” əsərində, M.Tven “Helkberri Finin macəraları”, “Tom Soyerin macəraları” əsərlərində və daha sonra XX əsrin əvvəllərində bir sıra görkəmli ABŞ yazıçıları, o cümlədən C.Steniybek əsərlərində bu və ya digər formada irqçiliklə bağlı fikirlər söyləmişlər. Nəhayət, dünya ədəbiyyatının nəhəng korifeylərindən biri olan Nobel mükafatı laureatı Uilyam Folknerin yaradıcılığında biz irqçiliyin parlaq və çox dərin təhlilini görürük. İrqçilik problemi Uilyam Folknerin hekayə və romanlarından qırmızı xətt kimi keçir.

Azərbaycanda həm müasir ABŞ ədəbiyyatı, həm də ABŞ ədəbiyyatında irqçilik problemi müəyyən qədər işlənmişdir. Akif Bayram “Qərb ədəbiyyatı Azərbaycan filoloji fikrində” adlı kitabındakı məsələyə toxunmuşdur: “U.Folknerin hekayələrindəki irqi ayrı-seçkilik yalnız sözü gedən dövrün etnik zəmində baş verən qarşıdurmaları kontekstində yox, tam geniş bir kontekstdə, konkret şəkildə desək, Amerika ədəbiyyatı kontekstində götürmək lazımdır” [1, s.116-117].

ƏSAS HİSSƏ: Uilyam Folkner “İki əsgər” (Two Soldiers), “Qırmızı yarpaqlar” (Red Leaves), “Quraq sentyabr” (Dry September, 1931), “O gün şər qarışanda” (That Evening Sun, 1931) və s. hekayələrini; “Əsgər mükafatı” (Soldiers’ Pay, 1926), “Ağcaqanadlar” (Mosquitoes, 1927), “Səs-küy və qəzəb” (The Sound and the Fury, 1929), “Mən öləndə” (As I Lay Dying, 1930), “Avqust işığı” (Light in August, 1932), “Avessalom, Avessalom!” (Absalom, Absalom, 1936), “Vəhşi palmalar” (The Wild Palms, 1939), “Rahibə üçün Rekviyem” (Requiem for a Nun, 1950) və s. romanların müəllifidir.

Uilyam Folknerin əsərlərində qaldırılan əsas problemlərdən biri də irqçilikdir. Dünya ədəbiyyatında bir sıra yazıçılar bu mövzuya müraciət etmişlər. Lakin bu mövzu U.Folknerin yaradıcılığının böyük bir hissəsini əhatə etdiyi və əsərlərində böyük bir problem olaraq qoyulduğu üçün onu digər yazıçılardan fərqləndirir. Bu məqalədə biz Uilyam Folknerin “Qırmızı yarpaqlar” (Red Leaves), “Quraq sentyabr” (Dry September, 1931), “O gün şər qarışanda” (That Evening Sun, 1931) hekayələrindəki və “Avqust işığı” (Light in August, 1932) romanındakı irqçilik probleminə toxunacağıq.

“Qırmızı yarpaqlar” (Red Leaves) hekayəsində biz üç irqin, yəni hindu, zənci və ağdərililərin müqayisəsi ilə qarşılaşırıq. Hinduların fikrincə, zəncilər işləməyə məhkum və şüurdan məhrumdurlar. Bir zəncini öləndən hindu ağası ilə dəfn etmək üçün axtarır tapmağa çalışırlar. Hekayədə zəncinin yaşamaq uğrunda çarpışması incə detallarına qədər əks olunmuşdur. Bütün əməllərinə baxmayaraq zənci başına gələcəklərdən yaxasını qurtara bilmir. Hinduların fikrincə, zəncilər ağlardan da pisdirlər: “Bir tikə ağılları yoxdur. Mütləq gərək işləsinlər. Onlar ağlardan da pisdirlər” [4, s.78]. Hinduların dilindən əvvəllər zənci insan yedikləri etiraf olunur. Onları yeməkdən əl çəkmələrinin səbəbi insan olduqları üçün deyil, dadlarını bəyənmədikləri üçündür:

–“Elədir. Sən bir onların bədəninə bax.

–Qaradır. Özü də acı dadır.

–Bəyəm yemisen?

–Bir dəfə yemişəm. Onda cavan idim, dad anlamırdım. İndi ölsəm də, yemərəm.

–Elədir. İndi onları yemirlər. Sərfəli deyil.

–Dadsızdır. Acıdır. Xoşuma gəlmir.

–Həm də sərfəli deyil. Onları ata dəyişmək olar” [4, s.79].

Uilyam Folkner “Quraq sentyabr” (Dry September, 1931) hekayəsində irqi ayrı-seçkilik problemini başqa bir şəkildə qoymuşdur. Ağdərililərin zəncilərə olan nifrəti bu hekayədə pik həddə çatmışdır. Bu nifrət o qədər böyükdür ki, zəncinin ağdərilili qadına təcavüz etməsinə həmin dəqiqə inanırlar. Bunu araşdırmaq, doğrunu, yanlış müəyyənləşdirmək onların ağıllarına belə gəlmir. Təbii ki, onların əsas məqsədi ağdərilili qadının, yəni Mini Kuperin qisasını almaq, onun namusunu qorumaq deyildi. Onlar sadəcə zavallı zənciyə qarşı olan üstünlüklərini göstərərək sübut etməyə çalışırdılar. Hətta məntiqli yanaşaraq öncə məsələnin məğzini öyrənməyin lazım olduğunu deyən bir ağdərilili “zənci məftunu” adlandıraraq öz düşüncələrinə görə ən ağır olan təhqirlərdən birini edirlər. Con Maklendon və digərlərinin simasında müəllif zənci düşmənlərinin obrazlarını yaratmış və onları ifşa etmişdir.

“O gün şər qarışanda” (That Evening Sun, 1931) hekayəsində də irqçilik əsas mövzudur. Ağdərililərin nöqərləri olan zəncilərə qarşı etinasızlığını, onların həyatlarını önəm etmədiklərini ön plana qoyan müəllif həmin dövr Amerika Birləşmiş Ştatlarının əyani mənzərəsini bizim gözlərimizin önündə canlandırır. Bu hekayə Kventin adlı azyaşlı biri tərəfindən təhkiyə edilir. Nensi adlı zənci nöqərlərinin onu öldürəcəyini, faciəli sonunun yaxınlaşdığını nə qədər təkrarlansa da, buna hər kəs laqeyd yanaşır. Çünki o bir zəncidir və onun həyatı ağdərilili bir insan üçün heç nədir. Həmin qaradərili qadının həyatını qorumaq üçün heç bir tədbir alınmır və qadını ərinin gəlib onu hər an öldürə biləcəyi qorxusu ilə baş-başa qoyub gedirlər.

“Avqust işığı” (Light in August, 1932) romanı insanın daxili aləminin dərinliklərinə enən, onu araşdıran bir əsərdir. Bu romandakı irqçilik problemi əsərdəki diqqəti cəlb edən mühüm bir məsələdir. “Avqust işığı” romanında irqçiliyin necə əks olunduğunu, müəllifin bununla oxucuya nə demək istəməsini müzakirə edəcəyik.

Uilyam Folkner “Avqust işığı” romanında irqi ayrı-seçkilik mövzusuna toxunmuşdur. Bu mövzu əsərin əsas xəttini təşkil edir. Əsərdə irqçilik insanların cəmiyyətdəki yerini müəyyənləşdirən vasitə kimi təsvir olunmuşdur. İrqçi münasibətlər insanın bu gününü, gələcəyini müəyyənləşdirir. Eyni zamanda irqçilik insanların psixoloji durumunu da müəyyən edir. Yəni insanın daxili aləminə də təsir edir. İrqçiliyə məruz qalmaq eyni zamanda insanların psixologiyalarına da mənfi təsir göstərir. Bu həmin obrazların çiyində sanki artıq bir yük olur, bunun nəticəsində özlərini əskik hiss edib digər insanlardan aşağıda hiss edirlər. İrqçilik insanların arasındakı münasibətlərə də təsir göstərir.

İrqi ayrı-seçkilik nəinki böyüklərə qarşı, həm də uşaqlara münasibətdə də özünü göstərir. Qaradərili uşaqların digər uşaqlarla qaynayıb-qarışmasına imkan verilmir. Zənci uşaqlar üçün zənci yetimxanası mövcuddur. Balaca Conun zənci qanı daşıdığını duyan tibb bacısı onun zənci yetimxanasına göndərilməsini istəyir. Həm zənci olduğu üçün bu uşağa nifrət edir, həm də onunla Çarli arasında olanları gördüyünü düşündüyü üçün uşağın bu yetimxanadan uzaqlaşmalı olduğunu fikirləşirdi.

Conun irqçiliyə qarşı mübarizəsini təkcə fiziki bir mübarizə hesab etmək olmaz, bu, eyni zamanda emosional və psixoloji bir hadisədir. Co Kristmas cəmiyyətin aşağı təbəqəsinə mənsubdur və bu personaj daima irqi mənsubiyyətinə görə insanlar tərəfindən alçaldılır, təhqir və təzyiqlərə məruz qalır.

Conun daxili aləminin təsviri də romanın mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. Co Kristmas öz kimliyini tapmaq üçün mübarizə aparır, lakin onun irqçiliyə məruz qalması bu əziyyətlərini uçuruma doğru aparır. Onun cəmiyyət tərəfindən daima alçaldılması, ona mənfi qiymət verilməsi onun daxili aləmini də dəyişdirir, zədələnməsinə yol açır. Bunun nəticəsində onun davranışları da dəyişir. Digər insanlar tərəfindən əzildikcə onda da insanları əzmək istəyi formalaşmağa başlayır. Öz kimliyini tapmaq uğrunda yaşadığı çətinliklər onun daxili dünyasını formalaşdırır. Onun yaşadığı irqçiliyin psixoloji nəticələrini də gözəl önünə sərir. Conun əsərdə özünə “mən kiməm?” sualını dəfələrlə verməsi də onun yaşadığı kimlik böhranının nəticəsi kimi ortaya çıxmışdır.

Co Kristmas irqçiliyə məruz qaldıqca onda “natamamlıq kompleksi” güclənərək inkişaf edir. “Natamamlıq kompleksi”nin yaranmasının səbəbi cəmiyyətin ona olan arasıkəsilməz neqativ münasibətidir. Co Kristmas irqçiliyə qarşı müxtəlif cür mübarizə aparır. Bəzən çıxış yolu olaraq uzaqlaşmağa çalışır, bəzən isə sərt bir şəkildə müqavimət göstərdiyinin şahidi olur. Onun özünü müdafiə etmək üsullarından biri də özünü təcrid etmək davranışdır. Yəni o, bəzən irqçiliyə məruz qalanda insanlardan uzaqlaşaraq təkliyə yönəlir və beləliklə, daxili dünyası ilə baş-başa qalır. Bu, bir növ, özünüqoruma mexanizmidir. Bəzən isə o, irqçiliyə qarşı reaksiya vermir, səssiz qalır. Bu da onun yaşadığı travmaların nəticəsi kimi ortaya çıxır.

Onu cəmiyyət heç vaxt bütünlüklə qəbul etmir, insanların, cəmiyyətin gözündə həmişə “xarici” bir insan kimi qalır.

Əsərdə yalnız Co deyil, başqa zəncilərə olan mənfi münasibət də təsvir olunmuşdur. İnsanların fikirlərinə görə keşiş Haytauerin yanında çalışan zənci, aşpaz qadın da digər zəncilər kimi hiyləgərdir, bütün günahların, bəlalарın səbəbkarıdır. Bu zənci, aşpaz qadın xanımı ilə birgə evdə uzun müddət tək vaxt keçirir. Xanım özünü öldürdükdən sonra bunu başqa cür qiymətləndirib zəncini günahkar hesab edirlər. Bunun nəticəsində aşpaz qadın işdən çıxır.

Ağdərillilərin fikrincə, ağ adam haqqında danışanda qatil olsa da, olmasa da düzgün danışmalısan. Amma söhbət zəncilərdən gedəndə bunun əks mövqeyində dururlar: “Bura bax, ağ adam haqqında danışanda sözlərinə fikir ver, - polis ona xəbərdarlıq edib. – Dəxli yoxdur, qatil olsun, olmasın” [2, s.101].

Co Kristmas günahlandıranda hər zaman onun zənci qanını daşması xüsusi olaraq qeyd olunur: “Mən Kristmasdan danışram, - Braun cavab verib. – Ağ qadını o öldürüb, özü də bütün şəhərin gözü qabağında onunla üç il bir yerdə yaşayandan sonra; axı siz burda oturub, mənə - onu tapa biləcək yeganə adamı, onun nələr törətdiyini yaxşı bilən birini bu qədər uzun-uzadı sorğu-suala çəkənəcən, o bu şəhərdən, sizdən daha çox uzaqlaşmış olacaq. Onda zənci qanı var” [2, s.101].

Ağdərillilər belə düşünür ki, zəncilər hər şeyin ən pisinə layiqdir: “Doğrusu, heç mən özüm də o köhnə evə getmək istəməzdim; axı heç kim onun evinə getməyib, yalnız arabayla yoldan ötənlər bəzən onun həyətdə nəyləsə qurdalanan görüblər, onda da əynindəki paltar, başındakı ləçək o qədər nimdəş olmuş ki, heç zənci qadınlar belə onları geymək istəməmiş” [2, s.92]. Biz bu cümlədən ağdərillilərin ancaq nimdəş, köhnə əşyaları zəncilərə layiq gördüyünü görürük.

NƏTİCƏ: Məqalədə Uilyam Folknerin “Quraq sentyabr”, “O gün şər qarışanda”, “Qırmızı yarpaqlar” hekayələrində və “Avqust işığı” romanındakı irqi-ayrı seçkilik problemini araşdırdıq. “Quraq sentyabr” hekayəsində Uill Meys adlı qaradərili irqi ayrı-seçkiliyə məruz qalmışdır. “O gün şər qarışanda” hekayəsində zənci qulluqçu Nensinin qaradərili olduğu üçün çəkdiyi əziyyətlərdən danışaraq bunun səbəblərini təhlil etdik. “Qırmızı yarpaqlar” hekayəsində zənci nökərin irqçiliyə məruz qalmışdır. “Avqust işığı” romanında isə Co Kristmas obrazı zənci qanı daşıdığı üçün daim alçaldılmış və irqi ayrı-seçkiliyin qurbanı olmuşdur. Biz məqalədə bu obrazı irqçiliyin qurbanı olaraq təhlil etdik və irqçiliyin onun psixologiyasına təsirini də araşdırdıq.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Akif Bayram. Qərb ədəbiyyatı Azərbaycan filologiyası. Birinci kitab. Bakı-“Nurlan”-2006. 172 s.
2. Uilyam Folkner. Avqust işığı. Bakı, Qanun nəşriyyatı, 2018, 464 s.
3. Uilyam Folkner. Seçilmiş əsərləri. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2011, 640 s.

XÜLASƏ

Uilyam Folkner dünya ədəbiyyatının nəhənglərindən biridir. Onun yaradıcılığında müxtəlif mövzulara, o cümlədən irqçilik probleminə toxunulmuşdur. "Qırmızı yarpaqlar", "Quraq sentyabr", "O gün şər qarışanda", "Avqust işığı" kimi əsərlərində irqçilik mövzusu bir sıra mövzularla paralel şəkildə işlənmişdir. "Avqust işığı" romanında Co Kristmas obrazı zəncilərə olan amansız münasibətin simvoludur. Ağdərililərin özündən aşağı irq olaraq gördükləri zəncilərə münasibəti mənfidir. Onlara həm fiziki, həm də psixoloji cəhətdən zərbə vururlar. Bütün bu cəhətlər Uilyam Folkner yaradıcılığında özünəməxsus, təkrarlanmaz bir tərzdə əks olunmuşdur.

Açar sözlər: Uilyam Folkner, hekayələr, "Avqust işığı" romanı, irqçilik, qaradərililər, ağdərililər

SUMMARY

THE PROBLEM OF RACISM IN THE WORK OF WILLIAM FAULKNER

William Faulkner is one of the giants of world literature. His work touches on various topics, including the problem of racism. In his works such as "Red Leaves", "Dry September", "That Evening Sun", "Light in August", the theme of racism is treated in parallel with other themes. The character of Joe Christmas in the novel. Light in August is a symbol of the cruel treatment of black people. White people have a negative attitude towards blacks, whom they see as an inferior race. They are hurting them both physically and psychologically. All these aspects are reflected in Faulkner's work in a unique, inimitable way.

Key words: William Faulkner, stories, "Light in August" novel, racism, black people, white people

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva